

Isang 'Sama Ng Loob' Ni Rizal

Marami nang lubha ang nasulat tungkol sa "Noli Me Tangere" at sa may akdang si Dr. Jose Rizal. Ano man ang sulatin natin ngayon ukol sa nasabing nobela ay halos pag-uulit na lamang sa mga nasulat na. Ang nais ko ngayon ay huwag pagukulan ng panahon ang nilalaman ng nobela at ang maraming kata ng nobela ni Dr. Rizal, sapagka't halos ang lahat ng ito ay natunghayan na ng bayang mambabasa sa maraming salaysaying sinulat ng maraming dalubhasa sa Pilipinas.

Pag-uukulan ko ng pansin ang naging bunga, ang mga sinabi at maraming kuru-kurong lumitaw sa paligid ng naturang aklat o nobela ng ating bayani. Lumabas sa limbagan nuong bago mangalahati ang taong 1887. Kalabisang sabihing nahati sa dalawang panig ang palagay ng maraming unang nakabasa sa "Noli Me Tangere." Ang mga tunay na kaibigan ni Rizal ay bumati sa kanya pagkatapos nilang basahin, ang iba naman ay nagsawalang kibo lamang, nguni't ang marami ay nagalit, lalo na ang mga prayle at mga kastilang nabubuhay sa tulong at pagkakandili ng mga ito.

Sa mga bumati kay Rizal ay nangunguna sina Mariano Ponce, Ferdinand Blumentritt, Evaristo Aguirre, Balbino Ventura, Antonio Ma. Regidor, Felix Ma. Roxas, Eduardo de Lete, Enrique Rogers. Ang sulat ni Evaristo Aguirre kay Rizal, pagkatapos na basahin ang "Noli Me Tangere," ay siyang pinaka-mahaba sa lahat ng liham na tinanggap ng may akda sa tanang buhay niya, at naglalaman ng mga puna at pagpapayo, alalaon bago'y ibig ipakilala na higit ang karanasan niya kay Rizal, nguni't ito ay hindi nagdamdam kundi nagpasalamat pa nga.

Ang liham ni Antonio Ma. Regidor, na nuon ay nabubuhay sa Londres, hinggil sa Noli, ay isang tunay na pag-aaral at pagsusuri; ang mga pangungusap ay matatalino at ang baw't salita ay may kahulugan. Ating sisipiin ang mga ilang talata: "Sa mga unang talata pa lamang ay napagkuro ko nang ang iyong aklat ay napakabuti. Ngayon ay natapos ko nang basahin; at ipinagtatapat ko na wala akong nabasa kundi panay na katotohanan at tapat na pag-

*Anó ang "damdamin" ni Rizal at kani-
no siya may "sama ng loob"? — Iyán ang
maliliwanagan sa lathalang ito.*

lalarawan sa lipunang yaon (sa panig tungkol kay Rizal. Ang Pilipinas) na lagi na lamang inalipusta."

Binanggit ni Antonio Ma. Regidor ang mga tauhan ng Noli at sinabi niyang "ang lahat ay mga tunay na larawan ng maraming mamamayan sa Pilipinas at sa larawan ni Ibarra ay para kong nakikita ang aking sarili."

* * *

Matangi sa mga pilipinong nabanggit na, ay wala nang iba pang bumati kay Rizal sa paglabas ng kanyang Noli. Ang iba ay kung-sang nagsawalang kibo, katulad nina Paterno, Del Pilar, at marami pang iba. Hindi matiyak ang dahilan. Ang "Maginoong" P. A. Paterno ay bumili ng isang sipi ng Noli, nguni't hindi nagpahayag ng anumang kuru-kuro.

Si Blumentritt ay hindi lamang bumati at humanga kay Rizal dahil sa kanyang Noli, kundi humingi pa nang pahintulot kay Rizal, sa kanyang liham na may petsa Oktubre 18, 1887, galing sa Leitmeritz: "...Huwag limuting ako'y bigyan mo nang pahintulot sa pag-sasalin ng iyong nobela. Alinsunod sa mga batás sa Austria at Alemanya, ay hindi ko kailangan ang pahintulot, nguni't mabuti rin ang mayroon."

Si G. Balbino Ventura, ama ng yumaong Kalihim Panloob na si G. Honorio Ventura, mula sa Bakulod o Bakolor, Kapampangan, ay sumulat kay Rizal noong 27 ng Nobyembre 1887, at siya'y inanyayahan upang dumalaw sa Kapampangan at makita siya ng maraming kapampangang humahanga sa kanya dahil sa pagkakabasa sa mga limang sipi ng Noli na nakarating doon sa pagsisikap ng mga Ventura.

Alinsunod kay Heneral Antonio Luna, na isa ring matalik na kaibigan at kapalagayang loob ni Rizal, ang mga kababayan nating nakatira sa Madrid noong mga panahong yaon, alinsunod sa kanyang liham na may petsa Oktubre 27, 1888, ay nahahati sa tatlong

panig tungkol kay Rizal. Ang unang panig, na siyang pinakamarami sapagka't binubuo ng 25 katao, ay maka-Rizal; ang ikalawang panig na binubuo lamang ng lima ay waring malamig kay Rizal; at ang ikatlong panig ay hindi nagpapahayag ng niloloob at binubuo naman ng lima ring katao.

Ang lalong ipinagdaramdam ni Rizal ay ang pangyayaring, pagkatapos na malimbag ang kanyang nobela, ay wala man lamang na nagsikap na dumulog sa mga pinuno sa Madrid upang bigyan ng pahintulot ang pagpasok ng Noli na hinarang sa hangganan ng Pransiya at Espanya, pagsunod sa isang batás na naukol sa lahat ng babasahing papasok sa Espanya. At tumanggap pa si Rizal ng mga balitang marami sa kanyang kababayan ang hindi pa man nababasa ang kanyang nobela ay hinahatulan na nila, alinsunod sa liham ni Rizal na may petsang 16 ng Hunyo, 1888 (mula sa Londres at padala kay Mariano Ponce) na ganito ang sinasabi: "...Sa Madrid, kung saan ako maraming kaibigan sa mga kababayan natin, ay doon pa naman hindi tinangkilik ang aking nobela, at ang lalong masama pa nito ay hindi man lamang nakapasok, dahil sa pagwawalang bahala ng mga ilan at ng ugaling hindi pangkaraniwan ng iba. Kung sa aking sarili lamang ay hindi ko dinaramdam ito, kundi ang kahulugan; nagdaramdam ako sapagka't nakikita kong nawawala pa ang kahuli-hulihang kabanalang natitira pa sa atin, ang pagkakaisa, kung sa ikabubuti ng bayan ang pinag-uusapan... Sa Maynila ay pinagtangkaang pintasan ang aking nobela ng mga ilang tanyag na kababayan, nguni't ako'y napangiti lamang; ngayon, ang bayan-bayan ng mga pilipino sa Madrid, ang lalong bayani at maraming naabot, ang siyang nagwawalang bahala sa aking nobela; ito'y dinaramdam ko."

Sa isang liham din ni Rizal kay

Mariano Ponce na may petsa Hunyo 27, 1888, mula sa Londres, ay ganito naman ang sinasabi: "...Kung pasyahan nila na hindi mabuti ang aking aklat matapos nilang basahin, ay hindi ko ikinalulungkot, sapagka't ito'y ipinakikilala lamang na ako'y hindi nakasulat ng mabuting aklat; nguni't pasyahan nilang masama na hindi man lamang nila nababasa, at pagkatapos ay sumang-ayon pa sa palagay ng iba na tumutuligsa sa akin, ay lubhang dinaramdam ko."

Ang pagtanggap na ito sa nobela ni Rizal, isang pagtanggap na malamig na may lakip na pagkukurong handa sa pagtuligsa hindi lamang ng mga prayle at mga kastilang laban sa mga pilipino kundi ng maraming pilipinong may pinag-aralan, at ang iba ay kaibigan pang natuturingan ni Rizal, ay siyang nag-ud-yok sa kanya upang baguhin ang simula ng ikalawang nobelang sinulat niya mula sa Londres. Ang wika niya sa nabanggit na liham: "...Nagbago ako ng pagkukuro tungkol sa isang nobelang sinimulan ko na, at pinunit ko ang marami nang kabanatang nasulat ko upang panibagong sulatin, sapagka't nagbago ako ng panukala, kung kaya marahil ay lalabas ito sa mga buwan ng hunyo o agosto ng darating na taon."

Ang binabanggit na bagong aklat ay ang "Filibusterismo", na sa simula'y isang nobela ng pag-ibig at may magandang katapusán. Nguni't nang madama ni Rizal na siya'y parang nabigo sa kanyang pag-asa sa "Noli Me Tangere," sumaisip ni Rizal na sulatin ang isang bagong nobela na naglalarawan sa pagkawalang pag-asa, ng lungkot, ng himagsikan at madugong salaysayin.

Nang dumating sa Pilipinas ang mga unang sipi ng Noli Me Tangere (Hunyo o Hulyo ng 1887) ay kasalukuyang Arsobispo sa Maynila si P. Payo, dominiko. Ito'y nagkaroon ng isang sipi na pagdaka'y ipinadala sa Rektor ng Unibersidad ng Sto. Tomas upang suriin. (W. E. Retana, pah. 128). Ang ginawang paghihigpit ng mga pari sa nobela ni Rizal ay siyang naging dahilan kung bakit marami ang naghanap na handang bumilit kahit sa anong halaga.

Ni CIRILO BOGNOT